

PÄÄKIRJOITUS

Murroksen aika

Risto Ikonen

Vuodenvaihte 2009-2010 jää takuuvarmasti suomalaisen yliopistolaitoksen historiaan. Tuolloin valtion tilivirastot muuttuivat juridisiksi oikeushenkilöiksi (16 kpl), jotka voivat tehdä sitoumuksia, saada nimiinsä oikeuksia sekä omistaa irtainta ja kiinteää omaisuutta sekä harjoittaa liiketoimintaa. (Yliopistolaki § 3.) Itsenäisyys ei tule kuitenkaan ilmaiseksi. Julkisoikeudellisten yliopistojen on vastattava sitoumuksistaan omilla varoillaan.

Yliopiston juridisen aseman muuttuessa on myös henkilöstö joutunut uudenlaiseen tilanteeseen. Sopimuskumppanina ei enää olekaan valtio vaan abstrakti yliopisto-olio, jota virkaehtosopimusneuvotteluissa edustaa Elinkeinoelämän keskusliitto. Tunnetusti tämä on suhtautunut työntekijäpuolen toiveisiin lievästi sanoen nihkeästi. Julkisanalan koulutettujen neuvottelujärjestö JUKO, Palkansääjäjärjestö Pardia ja Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL lähtivät sopimusneuvotteluihin mielessään lakimuutoksen yhteydessä esitetty lupaus ”kaiken säilymisestä ennallaan”. Toisin näytti käyvän. Henkilöstölle esitettiin merkittäviä etuisuuksien heikennyksiä. Työnantajatahoa edustava neuvottelupuoli halusi heikentää sairausajan palkkaturvaa, vahvistaa työntäjän oikeutta määrätä joustoja yleiseen työaikaan ja puuttua muutenkin opetus- ja tutkimushenkilöstön työaikaan.

Neuvottelut alkoivat loppuvuodesta 2009. Maaliskuulle tullessa alkoi vaikuttaa jo siltä, ettei umpisolmua saada ainakaan neuvottelupöydässä avattua. Lähtöasemiin juuttuminen oli oikeastaan odotettavissa, tultiinhan näissä neuvotteluissa luomaan perusta, jolle tulevien vuosien neuvottelut rakentuvat. Konsensuksen sijasta oli tyydyttävä kompromissiin, eikä sitäkään saatu aikaan rikkomatta ensin diskurssietiikkaa. Henkilöstöpuoli ehti antaa lakkovaroituksen ja lakkovahtien värväys oli jo hyvässä vauhdissa, kun tieto työehtosopimuksen syntymisestä saatettiin julkisuuteen. Tästä se taival alkaa.

* * *

Levottomien aikojen keskellä on kaikessa hiljaisuudessa valmisteltu *Kasvatus & Ajan* uutta numeroa. Sen kolmesta artikkelista kaksi on ammentanut vaikutteensa kriittisestä teoriasta. Tämän juuret löytyvät osaltaan kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen murskaavaa vallankumousta odottaneiden pettymyksestä, kun marxilais-leniniläisen doktriinin lupaama täyty-myksen aika ei sitten lopulta koittanutkaan. Miksi sorrettu väestönosa ei noussut sortajiaan vastaan, miksi ihmiset toimivat vastoin todellista etuaan? Koska tuntuu oudolta, että ihmiset toimisivat toisin kuin mitä heidän todellinen etunsa edellyttää, ainoa mahdollisuus näyttäisi olevan, etteivät sorretut ymmärrä olevansa sorrettuja. Heidän tietoisuutensa oli vääristynyt. Antonio Gramscin mielestä todellisen asiantilan näkemistä esti hegemoninen ideologia, Louis Althusser puolestaan piti syypäänä ideologisia valtiokoneistoja. Kriittisen tutkimusotteen oli paljastettava piiloiset vallan mekanismit, jotka estivät köyhälistöä nousemas- ta kapinaan.

Sivumennen sanoen, vallankumousta taidettiin odottaa liiankin malttamattomasti. Vaikka Marx historiallisessa materialismissaan hahmottelee luokkaristiriitojen kehityskulun,

joka pääoman kasautumisen seurauksena oli johtava vallankumoukseen ja kapitalistisen järjestelmän korvaamiseen sosialismilla, näyttää siltä, ettei Marx itse uskonut kehityskulun olevan edes lähellä kriittistä pistettä. Muun muassa tätä kysymystä pohtii Rauno Huttunen omassa katsauksessaan.

Toinen kriittisen teorian syntyyn vaikuttanut tekijä oli kansallissosialismin nousu Saksassa. Miten vanha sivistyskansa saattoi sortua noin järjenvastaisen ideologian pauloihin? Tälläkin kertaa vastausta lähdettiin hakemaan kulttuuriin sisältyvistä rakenteista. Kriittisen teorian oli selvitettävä, mitä nuo rakenteet olivat, miten ne toimivat ja kuinka niiden tuhoisa vaikutus voitaisiin neutralisoida.

Miten kriittinen teoria on läsnä edellä mainituissa artikkeleissa? – Kiilakoski & Oravakangas tarkastelevat kriittisen teorian ja ennen kaikkea Jürgen Habermasin ajattelun valossa, kuinka uusi julkishallinto on tuonut muassaan puhutavan, joka muuttaa koulun tuotantolaitokseksi. Tekijät tarkastelevat, miten koulutuksen tuloksellisuus näyttäytyy eri tavoin riippuen puhujan intressisitoumuksista. Teknisessä tiedonintressissä tuloksellisuus näyttäytyy eri tavoin kuin jos kyseessä olisi käytännöllinen tai vapauttava tiedonintressi. Olli-Jukka Jokisaari hyödyntää artikkelissaan Günther Andersin kehrittelemää tapausfilosofista tutkimusotetta. Tähän tukeutuen Jokisaari analysoi myöhäismodernin kasvatuksen vaiettuja lähtöoletuksia. Paljastamalla nämä piiloiset maksiimit samalla palautetaan ihmisille toisin olemisen mahdollisuus. Kriittisen teorian hengessä molemmat artikkelit pyrkivät syventämään oman aikamme ymmärtämistä.

Myös numeron kolmas artikkeli liittyy oman aikamme ymmärtämiseen, joskin lähestymistapaa eroaa selvästi edellisistä. Matti Taneli etsii työkaluja jälkimodernin yhteiskunnan analyysiin J.H. Hollon kasvatusteoriasta ja erityisesti Hollon käyttämästä elämänmuodon käsitteestä. Omalle ajallemme tärkeä on myös Hollon varoitus, ettei kasvattamista pidä samaistaa kaavan mukaiseksi tekemiseen. Tanelin esittämän tulkinnan mukaan kasvamaan saattava opetus on ”toimintaa, joka edistää totuuksien ja itsemme ylittämistä, maailman ja itsemme luomista, eli uusien sanastojen rakentamista”. Hollon kasvatusteoria mahdollistaa kokonaiskuvan luomisen pirstaleisesta maailmastamme.

Elämme merkillistä aikaa. Arkipäivää jäsentäneet ajatusrakennelmat murtuvat äkillisemmin ja tuhoisammin kuin koskaan ennen. Ei voi kuin ihmetellä sitä tyyneyttä, jolla ihmiset ottavat vastaan globaaleista uhkakuvista kertovaa tutkimustietoa. Miksi mitään ei tapahdu? Tai paremminkin, miksi kaikki jatkuu kuin mitään ei tarvitsisi tehdä? Uudet näkökulmat ovat ajassamme enemmän kuin tervetulleita. Toivon mukaan *Kasvatus & Aika* pystyy niitä lukijoilleen välittämään.

Risto Ikonen työskentelee yliopistontutkijana Itä-Suomen yliopiston Filosofisessa tiedekunnassa Joensuun kampuksella.